

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕЯКИХ ЗЛОЧИНІВ, ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЯКИХ ХАРАКТЕРИЗУЄТЬСЯ ЗНИЩЕННЯМ АБО ПОШКОДЖЕННЯМ МАЙНА

МОНАРТОВИЧ Олена Ігорівна - студентка 2 курсу магістратури Юридичного інституту Київського міжнародного університету

У статті аналізуються окремі питання, пов'язані зі проблемами кваліфікації злочинів, об'єктивна сторона яких характеризується знищенням або пошкодженням майна: співвідношення загальних та спеціальних норм Особливої частини КК України, де встановлена відповідальність за злочинне посягання на спеціальний предмет; характеристика знищення або пошкодження майна як форми об'єктивної сторони та способу вчинення інших злочинів; проблема врахування вартості пошкодженого або знищеного майна для кваліфікації злочинів.

Ключові слова: злочин, знищення, пошкодження, майно, кваліфікація, особа, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, критерій.

У даний час у структурі злочинності продовжують домінувати посягання проти власності. Серед даних суспільно небезпечних діянь особливе місце займають кримінальні правопорушення, об'єктивна сторона яких характеризується знищенням або пошкодженням майна. Проблема захисту майна від відповідних злочинних посягань є актуальною, оскільки при знищенні або пошкодженні майна фізичні та юридичні особи позбавляються значних матеріальних цінностей або можливості користуватися належним їм майном відповідно до його цільового призначення й отримувати користь з його властивостей.

У слідчій і судовій практиці при кваліфікації діянь, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням чужого майна, виникає чимало

спірних питань, які не отримали належного висвітлення в науковій літературі. Відсутні чіткі критерії щодо співвідношення злочинів, об'єктивна сторона яких характеризується знищенням або пошкодженням майна (виступає формою об'єктивної сторони), з суміжними злочинами, у яких знищення або пошкодження є способом або наслідком. Окрім того, в Особливій частині КК України близько 30 складів злочинів, об'єктивна сторона яких характеризується знищенням або пошкодженням майна: одні з них є загальними складами злочинів (наприклад, ст.ст. 194, 196 КК України), інші – спеціальними (наприклад, ст. 270-1 КК України).

Однак, за умови наявності великої кількості спеціальних норм, безумовно, будуть виникати складнощі при кваліфікації скоєного кримінального правопорушення, а саме: яку ж кримінально-правову норму застосовувати, яка із них найкраще відображає склад скоєного злочину? При конкуренції загальної та спеціальної норм одна з них (загальна) охоплює визначене коло діянь, а інша (спеціальна) – частину цього кола, тобто різновиди діянь, передбачених загальною нормою. Взаємозв'язок між ними характеризується співвідношенням понять «рід-вид». Конкуренція загальної та спеціальної норм, на думку О.К. Маріна, – це нетипова ситуація у правозастосуванні, зумовлена наявністю в кримінальному законодавстві двох норм, одна з яких є загальною (визначає певне коло діянь як злочини), інша – спеціальною (виділяє з цього кола

певні діяння як самостійні злочини, спеціалізує кримінально-правове регулювання), за котрої при кримінально-правовій оцінці одного суспільно небезпечного діяння на застосування претендують обидві ці норми [5, с. 165].

Можна навести приклади виділення із загальної норми спеціальних норм. Дії винного не можуть бути кваліфіковані за ст. 194 КК України, якщо пошкоджене або знищене майно захищене спеціальними кримінально-правовими нормами. Наприклад, умисне пошкодження об'єктів електроенергетики кваліфікується за ст. 194-1 КК України; знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу – за ст. 245 КК України; руйнування або пошкодження шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу та суден, засобів зв'язку чи сигналізації – за ст. 277 КК України; знищення і руйнування пам'яток історії та культури – за ст. 298 КК України; умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу – за ст. 347 КК України; умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, – за ст. 352 КК України; пошкодження ліній зв'язку – за ст. 360 КК України; умисне знищення майна судді, народного засідателя чи присяжного – за ст. 378 КК України [1, с. 90]; умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи – за ст. 399 КК України.

При кваліфікації злочину, передбаченого ст. 194 КК України, слід враховувати, що КК України вміщує близько двох десятків статей, котрі передбачають умисне чи необережне знищення або пошкодження конкретно зазначених у диспозиції предметів (майна). Законодавець визнав за необхідне сформувати вказані спеціальні склади злочинів знищення, пошкодження, руйнування, виходячи, ймовірно, з міркувань, що, посягаючи, таким чином, на це (спеціальне) майно, злочинець порушує вже не стільки відносини власності, скільки інші суспільні відносини, і в цьому, так би мовити, – «найбільша» небезпека таких діянь. Зокрема, це відносини з охорони довкілля, з охорони безпеки руху та експлуатації транспорту,

встановленого порядку несення військової служби, з охорони встановленого порядку здійснення правосуддя тощо. Так, небезпека руйнування або пошкодження шляхів сполучення й транспортних засобів визначається не стільки майновою шкодою (що властиве злочину проти власності, передбаченого ст. 194 КК України), а, головним чином, загрозою суспільної небезпеки для людей і майна, котра міститься вже в самому факті руйнування або пошкодження спеціальних предметів; і розмір заподіяння шкоди вже немає значення. Таким чином, по відношенню до ст. 194 КК України вказані норми є спеціальними, і тому, за правилами конкуренції, при кваліфікації витісняють загальну норму [2].

Проте потрібно зазначити, що бувають і випадки, коли скоєне кримінальне правопорушення підлягає кваліфікації за двома кримінально-правовими нормами – загальною та спеціальною. Або ж, коли кримінальним правопорушенням було знищено чи пошкоджено спеціальне майно, а кваліфікувати потрібно за загальною нормою (ст. 194 КК України). У першому випадку ми маємо справу із такою ситуацією, коли, для прикладу, було пошкоджено лісовий масив шляхом підпалу. Дане діяння буде підлягати кваліфікації за ст. 245 (спеціальна норма) та ч. 2 ст. 194 КК України (загальна норма). Справа у тому, що знищення лісового масиву було вчинено шляхом підпалу, а у ст. 245 КК України немає такої кваліфікуючої ознаки, як підпал. Така ж сама ситуація була б у випадку вибуху чи іншого загальнонебезпечного способу. У другому випадку потрібно уважно визначати родовий та безпосередній об'єкт злочину. А саме, кому було заподіяна реальна шкода чи можливість заподіяння шкоди від злочину. Якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення, окрім спеціального предмета злочину, більше ніяких ознак немає для того, щоб застосовувати спеціальну норму – використовуємо загальну норму. Наприклад, умисне руйнування або пошкодження шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу залізниці або суден, засобів зв'язку чи сигналізації, якщо воно не спричинило і не могло спричинити аварію поїзда чи суд-

на, не порушило нормальну роботу транспорту, не створило небезпеки для життя людей чи настання інших тяжких наслідків, слід кваліфікувати не за ст. 277, а за ст. 194 КК України [6, с. 447]. Деякі вчені, зокрема М.І. Мельник, М.І. Хавронюк, вказують, що таку правову оцінку вчинене має отримувати тоді, коли відсутні певні ознаки (спеціальна мета, наслідки тощо, з котрим закон пов'язує наявність спеціального складу знищення або пошкодження майна) [2].

При викладенні в законі ознак об'єктивної сторони складу злочину використовуються різні форми. Найчастіше у диспозиції вказуються певні ознаки діяння. Наприклад, погроза вбивством, насильством або знищенням майна щодо судді, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з діяльністю судді (ч. 1 ст. 377 КК України). Інакше кажучи, форма об'єктивної сторони – це ті основні ознаки діяння, вчинивши які особа буде підлягати відповідальності за визначеною статтею. Спосіб вчинення злочину – це певний метод, порядок і послідовність рухів, прийомів, що застосовуються особою для вчинення злочину. У випадках, коли спосіб вчинення злочину є ознакою конструктивною, необхідне його спеціальне вивчення і доказування, оскільки це має значення для кваліфікації діяння. Знищення або пошкодження майна також у ряді передбачених законодавцем злочинів виступає як основний або як один з можливих способів скоєння іншого злочину. Це стосується насамперед наступних злочинів: диверсія (ст. 113 КК України), бандитизм (ст. 257 КК України), масові заворушення (ст. 294 КК України), хуліганство (ст. 296 КК України), наруга над могилою (ст. 297 КК України), наруга над державними символами (ст. 338 КК України) [2]. Вищевказані злочини вчиняють за допомогою такого способу, як «знищення або пошкодження».

К.Г. Боровікова у своїй статті «Проблеми кваліфікації деяких некорисливих злочинів проти власності» здійснила аналіз суміжності складу злочину, передбаченого ст. 194 КК України, з хуліганством. Автор відзначила, що досить часто хуліганські дії пов'язані з руйнуванням, пошкодженням або знищенням майна. Основне питання, що виникає

у зв'язку з цим, – зберігає чи втрачає при цьому знищення або пошкодження майна значення самостійного складу? І як слід кваліфікувати дії, коли з хуліганських мотивів пошкоджено майно і заподіяно власнику шкоду у великих розмірах [2]?

У таких умовах юристи по-різному вирішували названу вище проблему. В.М. Чхіквадзе вважав, що, якщо в діях особи вбачається, окрім хуліганства, ще й склад знищення або пошкодження майна, то кваліфікувати такі дії слід за двома самостійними складами [9, с. 11]. А.М. Трайнін вказував, що, якщо закон не передбачає ту чи іншу дію як ознаку об'єктивної сторони (спосіб скоєння) іншого злочину, її не можна кваліфікувати за даним складом, а лише як самостійний злочин [7, с. 209]. Б.С. Волков схилився до того, що провідне значення при цьому має юридична природа злочину. Якщо злочинець грубо порушив громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалося особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом і при цьому ще й знищив або пошкодив майно, то це слід кваліфікувати тільки як хуліганство. Автор статті зробила висновок, що потрібно враховувати як юридичну природу скоєного, так і розмір заподіяної шкоди [2].

Проте невирішеним залишається питання – чи буде злочинне посягання кваліфіковане за сукупністю злочинів у випадку заподіяння шкоди у великих розмірах? На нашу думку, якщо у ході хуліганства вчиняються інші злочини, то вони або охоплюються складом хуліганства, або потребують додаткової кваліфікації за іншою статтею. У випадку кваліфікації за сукупністю зі ст. 296 КК України достатньо дотримуватися такого «правила»: діяння, які є більш небезпечними, ніж хуліганство, кваліфікуються за сукупністю. Щодо кваліфікації злочинів за сукупністю у випадку заподіяння шкоди у великих розмірах, то ми вважаємо, що сукупність у даній ситуації відсутня. Ознаки об'єктивної сторони, які описані у ч. 1 ст. 194 КК України, повністю охоплюються ст. 296 КК України.

Правильне врахування вартості пошкодженого або знищеного майна від вчинено-

го злочину також є однією із основних умов для правильної кваліфікації суспільно-небезпечного діяння. Потрібно враховувати і те, що подібні за складом об'єктивної сторони злочини, у судах супроводжуються цивільними позовами по відшкодуванню вартості пошкодженого або знищеного майна, тому неправильне визначення вартості майна буде порушувати і право потерпілих осіб отримати справедливе відшкодування заподіяної шкоди. На жаль, у юридичній літературі відсутні теоретичні дослідження обґрунтованості та важливості правильного врахування вартості пошкодженого або знищеного майна для кваліфікації злочинів.

Неоподатковуваний мінімум доходів громадян (далі – НМДГ), за допомогою якого вираховується вартість пошкодженого або знищеного майна, визначається відповідно до підпункту 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 Податкового кодексу України (далі – ПК України), а саме у розмірі, що дорівнює 100 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку. Проте, у пункті 7 XIX розділу ПК України зазначено: цей Кодекс набирає чинності з 1 січня 2011 р., крім підпункту 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 цього Кодексу, який набирає чинності з 1 січня 2015 р. До 31 грудня 2014 р. для цілей застосування цього підпункту податкова соціальна пільга надається в розмірі, що дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку. Станом на 01.01.2013 – 30.11.2013 прожитковий мінімум для працездатних осіб становить 1147 грн. [8]. Отже, 1 НМДГ дорівнює 573 грн. 50 коп.

На вибір законодавця обрати в якості критерію заподіяної шкоди НМДГ, очевидно, вплинула нестабільність національної валюти та кризовий стан тогочасної економіки країни. Відмова від виміру розміру матеріальної шкоди у твердій сумі валюти, курс якої постійно змінювався внаслідок інфляційних процесів, видається виправ-

даною. Але на сьогодні, вважає О. Звірко, застосування НМДГ стало неефективним і навіть шкідливим. НМДГ втратив властивості соціального мірила, не виконує значною мірою функції, покладені на нього кримінальним законодавством. А ці функції надзвичайно важливі. Вони полягають, по-перше, у розмежуванні злочинного діяння від незлочинного (розмежувальна функція); по-друге, у створенні кваліфікованих складів злочинів (кваліфікуюча функція); по-третє, у визначенні розмірів штрафів, вказаних у санкціях статей Особливої частини КК України (каральна функція). Аналіз норм Особливої частини КК України свідчить, що НМДГ застосовано як розмежувальний критерій у 15 складах злочинів; як кваліфікуючий критерій – у 80 складах злочинів; як критерій розмірів штрафів – у санкціях 241 складу злочинів. Як впливає із підрахунків, НМДГ застосовано для визначення істотної матеріальної шкоди у 9 випадках, значної шкоди – у 19 випадках, шкоди у великих розмірах – у 39 випадках, шкоди в особливо великих розмірах – у 20 випадках, тяжких наслідків – у 8 випадках [3, с. 66].

Давайте спробуємо із використанням статей КК України визначити, як же враховується вартість пошкодженого або знищеного майна при кваліфікації злочинів. У більшості складів злочинів, об'єктивна сторона яких характеризується знищенням або пошкодженням майна, вартість НМДГ у значних, великих та особливо великих розмірах визначається відповідно до примітки до ст. 185 КК України. Зокрема, значна шкода – від ста до двохсот п'ятдесяти НМДГ, великі розміри дорівнюють сумі у двісті п'ятдесят і більше НМДГ, особливо великі розміри – шістсот і більше НМДГ.

Проте є ряд статей, які взагалі не визначають критерій заподіяної шкоди, такі як ст. 196 КК України (Необережне знищення або пошкодження майна), ст. 347 КК України (Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу), ст. 352 КК України (Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок), ст. 378 КК України (Умисне знищення або пошкодження майна судді, на-

родного засідателя чи присяжного) та ст. 411 КК України (Умисне знищення або пошкодження військового майна). Із цього випливає, що для кваліфікації вище вказаних злочинів сума заподіяної шкоди вже немає такого важливого значення. Заподіяння майнової шкоди в певному розмірі для вищезазначених складів злочинів – це оціночна категорія кримінального права. При оцінці шкоди, заподіяної внаслідок пошкодження або знищення майна, практичні працівники порівнюють розмір вартості знищеного майна (або розмір суми, на яку знизилася вартість пошкодженого майна) з майновим становищем потерпілого (загальний дохід, включаючи розмір заробітної плати, пенсії, допомоги тощо) і вплив на нього сімейним (наявність дітей, непрацездатних батьків і чоловіка) та службовим становищем жертви (рід діяльності і професії), її віком (літня або молода особа), станом здоров'я (наприклад, інвалід або непрацездатний) і ступенем необхідності втраченої речі для потерпілого. При цьому всі зазначені фактичні обставини справи зіставляються з думкою потерпілої особи про значимість для неї знищеного (пошкодженого) майна.

Для того щоб вирахувати, скільки ж становить НМДГ у КК України, доцільно проаналізувати статті розділу VI Злочини проти власності (ст.ст. 189, 194 КК України) та статтю 206 розділу VII Злочини у сфері господарської діяльності КК України. У ст.ст. 189 та 194 КК України значна шкода (100 НМДГ = 57 350грн.), великі (250 НМДГ = 143 375грн.) і особливо великі розміри (600 НМДГ = 344 100грн.), а от у ст. 206 КК України існує лише один критерій визначення розмірів заподіяної шкоди у ч. 3 це – велика шкода (500 НМДГ = 286 750грн.), яка є меншою від розмірів заподіяної шкоди злочинів проти власності.

У КК України існують і такі статті, у яких критерій шкоди є визначений, але не має прив'язки до такої умовної одиниці як НМДГ. І знову ж таки, до оціночної категорії кримінального права додається ще три статті. Зокрема, це ст. 194 КК України (Умисне знищення або пошкодження майна), ч. 2 ст. 399 КК України (Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи

представника особи) та ст. 412 КК України (Необережне знищення або пошкодження військового майна). Практика свідчить, що судді (суди) вирішують, яка ж сума підпадає під критерій «великого розміру» у кожному конкретному випадку із врахуванням особи винного та матеріального становища потерпілого. Таким формулюванням диспозиції статті законодавець залишив для суддів можливість користуватися своїм службовим становищем, вирішувати справи «на вигідну для себе (судді) чи одного із учасників провадження сторону», зловживаючи при цьому гарантованими Конституцією України правами на рівність всіх громадян перед законом. На нашу думку, таку ситуацію можна вважати прогалиною у кримінальному законодавстві, яка може бути усунена шляхом внесення приміток до ст.ст. 196, 347, 352, 378, 399, 411 та 412 КК України, у яких необхідно буде здійснити прив'язку до умовної одиниці – НМДГ з метою правильного врахування вартості пошкодженого або знищеного майна.

О. Звірко вважає, що неадекватність критерію матеріальної шкоди, вираженого в НМДГ, для потреб кримінального законодавства, полягає в тому, що він не повністю відображає соціально-економічне становище в країні, а є, скоріше за все, результатом компромісу політичних сил, представлених у парламенті. Виходом із становища, що склалося, на його думку, може бути: а) повна відмова від застосування не тільки НМДГ, а й самих розмірів матеріальної шкоди в диспозиціях норм Особливої частини КК України (за прикладом багатьох західних країн, зокрема Швейцарії); б) вимірювання матеріальної шкоди у національній або загальноновизнаній іноземній валюті (долар, євро) за офіційним курсом на момент вчинення злочину; в) визначення розмірів матеріальної шкоди за допомогою соціальних державних стандартів (мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, прожитковий мінімум). Відмова від розмірів шкоди в нормах КК України на сучасному етапі малоймовірна з огляду на усталені принципи побудови національного кримінального законодавства. Застосування грошової оцінки у національній валюті викликає обґрунтовані сумніви

з огляду на нестабільний політичний стан в Україні, а оцінка у доларах чи євро буде викликом незалежності України. Крім того, виходячи з яких міркувань, слід визначити значний, великий, особливо великий розмір шкоди? Очевидно на роль критерію найкраще підійде один із соціальних державних стандартів, але не НМДГ [3, с. 67]. Але НМДГ і так «прив'язаний» до прожиткового мінімуму громадян. І, на нашу думку, це є досить позитивним явищем, тому що прожитковий мінімум не є сталим стандартом, він затверджується на рік у відповідності до потреб і можливостей громадян. Зі зменшенням чи збільшенням прожиткового мінімуму буде зменшуватися чи збільшуватися і сума НМДГ.

Сподіваємося, що вищезазначені правила кваліфікації злочинів, об'єктивна сторона яких характеризується знищенням або пошкодженням майна, допоможуть у подальшому уникнути помилок при кваліфікації відповідних суспільно небезпечних діянь.

Література:

1. Болдарь Г. Є. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти власності: проблеми теорії та практики : [наук.-практ. пос.] / Г. Є. Болдарь, Д. В. Каменський. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. - Е. О. Дідоренка, 2011. – 184 с.
2. Боровікова К. Г. Проблеми кваліфікації деяких некорисливих злочинів проти власності / К. Г. Боровікова/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : pravoznavec.com.ua
3. Звірко О. Критерії визначення розмірів матеріальної шкоди завданої злочинним діянням та розмірів штрафів за вчинені злочини / О. Звірко // Підприємство, господарство і право. – 2007. – № 9. – С. 66–68.

SUMMARY

This article has focused on the analysis of some specific problems of crime's qualification, the objective part of which is characterized by the destruction or damage of the property. The following problems were outlined: the correlation of general and specific norms of the Special part of the Criminal Code of Ukraine with the determined liability for the criminal assault on an object; the problem of damaging or destruction of property as the forms of the objective part and the way of committing other crimes; the problem of consideration of the cost of the damaged or destroyed property for the crime qualification.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. (станом на 04 липня 2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>

5. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник / В. В. Кузнецов, - А. В. Савченко ; за заг. ред. Є. М. Моїсеєва та О. М. Джузи. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. – 300 с.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за редак. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [4-е вид., пер. та доп.]. – К. : Юрид. думка, 2007. – 1184 с.

7. Трайнин А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву /- А. Н. Трайнин. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1951. – 388 с.

8. Про державний бюджет України на 2013 р. : Закон України від 06 грудня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>

9. Чхиквадзе В. М. Хулиганство /- В. М. Чхиквадзе. – М. : Юридическое издательство НКЮ СССР, 1939. – 24 с.